

UNESCO SOMUT OLMAYAN KÜLTÜREL MİRAS KAVRAMI ÇERÇEVESİNDE NASREDDİN HOCA FIKRALARININ SÜRDÜRÜLEBİLİRLİĞİ

Nail TAN*

Özet:

Eskişehir'in Hortu (şimdi Nasreddin Hoca) köyü doğumlu (1208) Nasreddin Hoca'nın kişiliği çevresinde oluşan, yüzyıllar boyu sayısı artan, verdiği mesajlarla daima güncelliğini koruyan fıkralar, somut olmayan kültürel mirasımızın en önemli ürünleri arasındadır.

Nasreddin Hoca fıkraları sadece Türk dünyasında değil, İslam coğrafyasıyla birlikte Avrupa'da da gayet iyi bilinmektedir. Bu yaygınlığın en önemli sebepleri, fıkraların verdiği mesajların evrensel olması, çağdaş kültürde kullanımını sürdürmesi ve doğurgan/üretken bir yapıda bulunmasıdır.

Kültür ve Turizm Bakanlığı, Nasreddin Hoca Fıkraları Anlatma Geleneği'ni Orta Asya'dan Avrupa'ya geniş bir coğrafyada yaygınlığı ve sürdürülebilirlik özelliği dolayısıyla UNESCO'nun "İnsanlığın Somut Olmayan Kültürel Mirası Temsili Listesi"ne alınması için 2013 yılında gerekli çalışmaları başlatmış bulunmaktadır.

Makalede, Nasreddin Hoca fıkralarının sürdürülebilirlik özelliği, UNESCO'nun belirlediği ilkeler çerçevesinde ele alınmakta, örnek fıkra ve anlatma ortamları yardımıyla ileri sürülen görüşler açıklanmaktadır.

***Anahtar kelimeler:** Nasreddin Hoca, fıkra, UNESCO, Somut Olmayan Kültürel Miras, sürdürülebilirlik.*

The Sustainability of Nasreddin Hoca's Jokes Within The Frame of The Unesco Intangible Cultural Heritage

Abstract:

The jokes, which has occurred around the character of Nasreddin Hoca, born in Eskişehir's Hortu village (now named as Nasreddin Hoca) in 1208, and which has grown in number through the centuries and are always actual with the messages they give, are among the most important products of our cultural intangible heritage.

* Emekli Kültür ve Turizm Bakanlığı Halk Kültürlerini Araştırma ve Geliştirme Genel Müdürü, Halk Bilimci.

Nasreddin Hoca's jokes are well-known not only in the Turkic world, but also in Islamic countries as well as Europe. The most important reasons of this prevalence are because the messages of these jokes are universal and they keep being used in modern culture and they also have a productive/fertile nature.

Ministry of Culture and Tourism started working in 2013 to make the tradition of telling Nasreddin Hoca's jokes to be taken in UNESCO's Representative List of the Intangible Cultural Heritage of Humanity because of their prevalence on a vast geography, from Cenral Asia to Europe, and because of their sustainability.

In this article, the sustainability of Nasreddin Hoca's jokes are examined within the principles UNESCO determined and with the help of jokes and joke-telling environment the arguments put forward are explained.

Key words: *Nasreddin Hoca, joke, UNESCO, Intangible Cultural Heritage, sustainability.*

SOKÜM ve Sürdürülebilirlik Kavramı

Birleşmiş Milletler Teşkilatına bağlı UNESCO'nun (Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür Teşkilatı) kuruluş amacı, bilindiği gibi eğitim, bilim ve kültür yoluyla dünya üzerinden savaş, yoksulluk ve cehaleti ortadan kaldırmak, böylece bütün ulusların refah içinde dostça yaşamasını sağlamaktır. UNESCO, bu amaç doğrultusunda, ulusların sahip olduğu kültürel değerlerden somut olmayan kültürel mirasın, başka bir deyişle halk kültürü/folklor ürünlerinin kullanılabilmesini fark ederek 2003 yılındaki Genel Konferansında Somut Olmayan Kültürel Mirasın Korunması Sözleşmesi'ni (Kabul tarihi:17 Ekim 2003) kabul etmiştir. Sözleşme'nin 2. maddesindeki Tanımlar bölümünde söz konusu kültürel mirasın sürekliliği, sürdürülebilir kalkınma ilkelerine uygunluğu, en belirgin özellikler olarak şu cümlelerle ifade edilmiştir:¹ *"Kuşaktan kuşağa aktarılan somut olmayan kültürel miras, topluluk ve grupların çevreleriyle, doğayla ve tarihleriyle etkileşmelerine bağlı olarak sürekli biçimde yeniden yaratılır ve onlara kimlik ve devamlılık duygusu verir. Böylece, kültürel çeşitliliğe ve insan yaratıcılığına duyulan saygıya katkıda bulunur. İş bu Sözleşme bağlamında, sadece uluslararası insan hakları belgeleri esaslarına uyan ve topluluk, grup ve bireylerin karşılıklı saygı gereklerine ve sürdürülebilir kalkınma ilkelerine uygun olan Somut Olmayan Kültürel Miras (SOKÜM) göz önünde tutulacaktır."*

UNESCO Genel Konferansınca 20 Ekim 2005 tarihinde kabul edilen Kültürel İfadelerin Çeşitliliğinin Korunması ve Geliştirilmesi Sözleşmesi'nin 2. maddesinin 6. bendinde "Sürdürülebilir Kalkınma İlkesine Uyum" şu şekilde açıklanmıştır:² *"Kültürel çeşitlilik, bireyler ve toplumlar için büyük bir zenginliktir. Kültürel çeşitliliğin korunması, geliştirilmesi ve sürdürülmesi, bugünkü ve gelecek kuşakların yararı için sürdürülebilir kalkınmanın temel bir gerekliliğidir."*

1 Oğuz, M. Öcal (2009), *Somut Olmayan Kültürel Miras Nedir?*, Ankara, s. 167, Geleneksel Yayıncılık.

2 Oğuz, age., s. 187.

Yine UNESCO'nun “Yaşayan İnsan Hazinesi Sistemlerinin Kurulmasına Dair Yönergesi”nin “III. Sürdürülebilir Bir Koruma İçin Tedbirler” bölümünde SOKÜM taşıyıcı ve aktarıcılarının korunmasında da “Aktarma, Belgeleme ve Tanıtım” başlıkları altında sürdürülebilir tedbirlerin alınması istenmiş, bunların neler olduğu sıralanmıştır.³

Sürdürülebilirlik kavramı 20. yüzyılda başta ekonomi olmak üzere birçok alanda kullanılmaya başlanmıştır. Birleşmiş Milletler Çevre ve Kalkınma Komisyonunun 1987 Sonuç Bildirgesi'nde bu kavramın anlamı şu şekilde belirtilmiştir:⁴ “İnsanlığın, gelecek kuşakların ihtiyaçlarına cevap verme yeteneğini tehlikeye atmadan, günlük ihtiyaçlarını temin ederek kalkınmayı sürdürülebilir kılma durumudur.” Bu tanımın içinde; bir yandan toplumun ihtiyaçlarını toplum-doğa ilişkilerini bozmadan karşılama, diğer yandan da gelecek nesillerin ihtiyaçlarını düşünerek kaynakları verimli ve dengeli kullanma ve yenilenebilir kaynaklar yaratma düşüncesi vardır. Sürdürülebilir enerji, sürdürülebilir tarım vb. her alanda kavram, üretirken tüketirken doğayı bozmayayı, yeni kaynaklar yaratmayı öngörmektedir.

Kültürel alanda sürdürülebilirlik, özellikle SOKÜM unsurları için çok önemlidir. Çünkü, halk kültürünün temel değerleri olan bu unsurlar; hızlı şehirleşme, kitle iletişim araçlarının yaygınlaşması, teknolojik diğer gelişmeler ve küreselleşme karşısında ya kaybolmakta ya da değişime uğrayarak yeni koşullar çerçevesinde varlığını sürdürebilmektedir. Hiç değişmeden varlığını koruyan SOKÜM unsurları ise çok azdır. Bir insanın, ailenin, toplumun, ulusun zamanının her dakikasını tekdüze/monoton bir kültür ortamında geçirmesi asla mümkün değildir. Türkü dinleyen caz müziği de dinleyebilir. Düğünlerde temel geleneklerin yanı sıra modern hayatın gereklerine de uyulabilir. SOKÜM unsurlarının bir önceki yüzyıldaki gibi korunması, yaşatılması hâlinde sürdürülebilir kalkınmaya ve insan haklarındaki gelişmelere engel olabileceği tehlikesine bu yüzden Sözleşme'de dikkat çekilmiş, bugünkü toplumsal gelişmeler karşısında, söz konusu tehlikenin görülmediği de belirtilmiştir. Prof. Dr. Öcal Oğuz'un da vurguladığı gibi;⁵ “Eski kültürleri, eski bağlamlarda üretmeye devam etmek ne mümkündür ne de gereklidir. Kısacası modern insanı eski kültür üretmeye zorlayarak kültürlerin sürekliliğinin ve çeşitliliğinin sağlanması gerçekleştirilemez bir hayalden başka bir şey değildir.” UNESCO, bu yüzden sürdürülebilir kalkınmaya entegre edilmeyen koruma ve yaşatma tedbirlerini gerçeğe görmemektedir.

3 Oğuz, age., s. 162-163.

4 Yeniğün, Ethem (2011), “Sürdürülebilirlik Nedir?”, <http://www.yesilekonomi.com/kose-yazilari/ethem-yenigun>.

5 Oğuz, age., s. 97.

Ülkemizin SOKÜM temel unsurlarından biri de Nasreddin Hoca fıkralarıdır. Hortu (günümüzde Nasreddin Hoca) köyünde doğması ve Konya Akşehir’de ölmesi dolayısıyla Nasreddin Hoca, hem Eskişehirliilerin hem de Akşehirliilerin sahip çıktıkları bir fıkra kahramanı olup bütün Türk dünyasında ve Batı’da çok iyi bilinmektedir. Kültür ve Turizm Bakanlığı ile UNESCO Türkiye Millî Komisyonu, Nasreddin Hoca fıkraları anlatma geleneğinin, UNESCO SOKÜM Temsili Listesi’ne alınması için 2013 yılında bir hazırlık çalışmasını başlatmışlardır. Bu geleneğin, hiçbir itiraza sebep olmadan UNESCO Genel Konferansınca SOKÜM Temsili Listesi’ne alınacağına şüphemiz yoktur.

Nasreddin Hoca Fıkralarının Sürdürülebilirliği

Türkiye’nin SOKÜM unsurları içinde sürdürülebilirlik özelliğini en iyi koruyan kültürel değerimiz Nasreddin Hoca fıkraları anlatma geleneğidir denilebilir. Çünkü, fıkraların anlatılması için zaman, mekân, yaş, cinsiyet ve meslek sınırlaması yoktur. Fıkraların önemli bir bölümü, güncelliğini her zaman, her yerde, her koşulda korumaktadır. Zamana, zemine, koşullara uymayan fıkraların yerine ise hemen yenileri yaratılmaktadır. Böylece, Nasreddin Hoca, her yüzyılın, her toplumun, her neslin sözcüsü, güldürerek düşündüren bilgisi olmaktadır.

Çağdaş demokrasilerde, çok partili yönetimlerde politikacının halkla iletişim kurması, halkın nabzını tutması, partisinin yaptığı hizmetleri halka iyi anlatması önemli bir görevdir. Halkla ilişkiler eğitimi almış iyi bir politikacı, görevini yerine getirirken halk kültürü ürünlerinden, bu çerçevede Nasreddin Hoca fıkralarından da yararlanmayı düşünecektir. Nitekim TBMM’deki komisyon ve genel kurul toplantılarında milletvekillerimizin zaman zaman Nasreddin Hoca fıkralarına başvurduklarını görüyoruz.⁶ Eğitimci, gazeteci, tüccar, esnaf kısacası halkla teması olan her meslek erbabının zorlandığı durumlarda imdadına çoğu zaman bir Nasreddin Hoca fıkrası yetişmektedir. Eğitimde Hoca fıkralarının yeri, önemi pek çok uzman tarafından incelenmiştir.⁷ Günümüz kültür endüstrisinde, sanal ortamda, sinema sanatında ve

6 Arnoğlu, İbrahim Ethem (2009), “Son Dönem Türk Siyaset Retoriğinde TBMM 22. Dönem Genel Kurul Görüşmeleri İncelemesi”nde Nasreddin Hoca Fıkralarına Yapılan Atıflar”, *21. Yüzyılı Nasreddin Hoca ile Anlamak*, Ankara, s. 83-104, AKM Yayınları: 385.

7 Bu konuda bazı incelemeler için bk. Sakaoğlu, Saim-Alptekin, Ali Berat (2009), “Eğitimsel”i”, *Nasreddin Hoca*, Ankara, s. 47-53, AKM Yayınları: 375. Şenocak, Ebru (2009), “Çocuk Eğitiminde Nasreddin Hoca Olabilmek”, *21. Yüzyılı Nasreddin Hoca ile Anlamak*, Ankara, s. 787-810, AKM Yayınları: 385. Uludağ, Mehmet Emin (2009), “Eleştirel Düşünme Anlayışı Kazandırılması Açısından Nasreddin Hoca’nın Fıkralarına Eğitsel Bir Bakış”, *21. Yüzyılı Nasreddin Hoca ile Anlamak*, Ankara, s. 889-896, AKM Yayınları: 385. Erdal, Gültekin (2009), “Anlatılan Nasreddin Hoca, Anlaşılan Nasreddin Hoca”, *21. Yüzyılı Nasreddin Hoca ile Anlamak*, Ankara, s. 281-292, AKM Yayınları: 385. Yakıt, İsmail (2005), “Nükte ve Latifelerin Eğitim Felsefesi Açısından Önemi ve Nasreddin Hoca”, *1. Uluslararası Nasreddin Hoca Sempozyumu*, Ankara, s. 126-134, Akşehir Belediyesi Yayını. Barut, Yaşar (2005), “Nasreddin Hoca Fıkralarının Çağdaş Eğitim İlkeleri Açısından Değerlendirilmesi”, *1. Uluslararası Nasreddin Hoca Sempozyumu*, Ankara, s. 402-409, Akşehir Belediyesi Yayını.

reklamlarda Nasreddin Hoca fıkralarının nasıl kullanıldığı ise Prof. Dr. Nebi Özdemir ve Doç. Dr. Gülin Eker Ögüt tarafından çarpıcı şekilde ortaya konulmuştur.⁸ Nasreddin Hoca fıkralarının karikatür sanatına yansımalarına dair güzel araştırmalar başlatılmıştır.⁹ Politik fıkra olarak Hoca fıkralarının nasıl değerlendirildiğini de bir çalışmamızda örnekleriyle belirttik.¹⁰

Günümüzde Nasreddin Hoca fıkralarının sürdürülebilirliğine dört şekilde tanık olmaktadır:

1. Bilinen, eski Nasreddin Hoca fıkralarının yeni olay ve gelişmeler karşısında değiştirilmeden kullanılması,
2. Bilinen, eski fıkraların yeni olay ve gelişmeler karşısında bazı değişiklikler yapılarak kullanılması,
3. Başka fıkra tiplerine ait fıkraların Nasreddin Hoca'ya uyarlanması/giydirilmesi,
4. Bilim ve teknolojiadaki gelişmeler karşısında yeni Nasreddin Hoca fıkralarının üretilmesi.

Söz konusu dört farklı kullanılmaya yazılı basınımızdan, sözlü kültürden ve bazı yayınlardan seçtiğimiz fıkraları örnek olarak vermek istiyoruz. Görsel basın, reklamlar ve karikatür dünyasına yansımaları başka bir incelememizde ele almakta yarar görüyoruz.

1. Bilinen, eski Nasreddin Hoca fıkralarının yeni olay ve gelişmeler karşısında değiştirilmeden kullanılması

Hürriyet gazetesinin 24 Kasım 2012 tarihli baskısındaki ekonomi sayfasında¹¹ *IMF Direktörü Nasreddin Hoca Fıkrası ile Anlattı* başlıklı Hülya Güler'in haberinde, bu konuda güzel bir örnek görüyoruz. IMF Türkiye Temsilcisi Mark White Lewis, dünya ekonomisine ilişkin görüşlerini açıklarken bir Nasreddin Hoca fıkrasından yararlanmıştı. "Active Academy"nin "Global Finansal Tasarım: Sil Baştan" konulu 10. Uluslararası Finans Zirvesi'nin açılışında konuşan Lewis konuşmasında şunları söylemiştir:

İçel, Hatice (2005), "I-II. Kademe İlköğretim Türkçe Kitaplarında Yer Alan Nasreddin Hoca Fıkraları ve Bunların Tahlihi", *I. Uluslararası Nasreddin Hoca Sempozyumu*, Ankara, s. 410-415, Akşehir Belediyesi Yayını.
Özbay, Murat (2005), "Türkçe Öğretimi Açısından Nasreddin Hoca Fıkraları", *I. Uluslararası Nasreddin Hoca Sempozyumu*, Ankara, s. 312-317, Akşehir Belediyesi Yayını.

8 Özdemir, Nebi (2009), "Sanal Kültür Ortamında Nasreddin Hoca", *21. Yüzyılı Nasreddin Hoca ile Anlamak*, Ankara, s. 593-634, AKM Yayınları: 385.

(2008), "Kültürel Ekonomik İmge Olarak Nasreddin Hoca", *Millî Folklor*, C 17, S 77, 2008 Bahar, s. 11-20.
Eker, Gülin Ögüt (2009), "Kültür Ekonomisi Temelinde Gelenek Nasıl Değerlendirilir? Görüntünün Gücü Örneği Olarak Güldüren Bilge Nasreddin Hoca Koleksiyonu", *21. Yüzyılı Nasreddin Hoca ile Anlamak*, Ankara, s. 575-592, AKM Yayınları: 385.

9 Olgunsoy, Berna-Temiz, Ceren (2009), "Nasreddin Hoca'nın Günümüz Mizah Dergilerindeki Yeri Nedir?", *21. Yüzyılı Nasreddin Hoca ile Anlamak*, Ankara, s. 561-573, AKM Yayınları: 385.

10 Tan, Nail (1999), *Folklorumuzda Politik Fıkralar*, Ankara, 36 s., FAK Yayınları: 25.

11 *Hürriyet*, 24 Kasım 2012, s. 19.

“Sözlerime, Türkiye’nin önemli kültürel figürlerinden Nasreddin Hoca’nın bir fıkrasıyla başlamak istiyorum.

Hoca’ya bir gün cenazeye katılan cemaat tabutu hangi tarafından taşımının önemli olduğunu sormuş. Hoca bir an düşünüp:

-Tabutun içinde olmadığınız sürece nerede durduğunuz fark etmez, demiş. Şimdi, o ruhla ben de diyorum ki şu an önemli olan tabutun içinde misiniz, dışında mısınız?”

Fıkranın İngilizceden nasıl çevrildiğinden emin değilsek de bilinen, eski bir fıkraya, günümüzde ekonomik krizle boğuşan ülkelerin durumunu açıklamak için yerinde kullanılmıştır. Fıkranın Türkçesinde cemaat Hoca’ya sorar: “Tabutun önünde mi, arkasında mı yürümek doğrudur?” Bazı yayınlarda, “Sağında mı, solunda mı?” kelimeleri de yer almıştır.

TBMM’de 16 Nisan 2003 tarihinde Kültür ve Turizm Bakanlıklarının, Kültür ve Turizm Bakanlığı çatısı altında birleştirilmesiyle ilgili yasa görüşülürken Milletvekili Mevlüt Coşkun, eleştirisini bir Nasreddin Hoca fıkrasından yararlanarak yapmıştır:¹²

“Sözlerimi şöyle tamamlamak istiyorum değerli dostlarım. Bir gün Nasreddin Hoca kıra çıkar. Orada kuşa benzer bir hayvan (leylek) görür.

-Bu kuş olmaya kuş ama böyle kuş olmaz, der.

Arkadaşlarıyla beraber o varlığı yakalar. Biraz gagasından keser, biraz ayaklarından keser, biraz da kanatlarından ve sonunda şöyle der:

-Hah, şimdi kuşa benzedi!”

TBMM’nin 17 Ekim 2006 tarihli oturumunda da Milletvekili Ümmet Kandoğan sözde Ermeni soykırımı iddiaları karşısında hükümetin daha etkili tedbirler almasını, parlamentonun tek yürek, tek yumruk olmasını isterken şu Nasreddin Hoca fıkrasını anlatmıştır:¹³

“Bilirsiniz, Nasreddin Hoca gece uyurken sakalından bir fare geçmesi nedeniyle ertesi gün sakalını kesiyor.

-Niye sakalını kestini, diye soranlara da:

-Yol olur diye korktum da onun için kestim, cevabını veriyor.”

2. Bilinen, eski fıkraların yeni olay ve gelişmeler karşısında bazı değişiklikler yapılarak kullanılması

Gazeteci Taha Akyol, 25 Ekim 2012 tarihli “Tarafsız Olmak” başlıklı köşe yazısında bir gazeteci, bir aydın veya bir vatandaşın tarafsız olup olamayacağını sorgularken bir Nasreddin Hoca fıkrasından biraz değiştirerek yararlanmak istemiş:¹⁴

12 Arıoğlu, agm., s. 90-91.

13 Arıoğlu, agm., s. 95.

14 Hürriyet, 25 Ekim 2012, Taha Akyol köşe yazısı.

“Sevgili Nasreddin Hoca, bir mahkemede kadı olmuş, Ahmet Efendi gelmiş, Mehmet Efendi’yi şikâyet etmiş, benim keçimi çaldı diye... Hoca, hemen Mehmet Efendi hakkında basmış cezayı.

Ayağa fırlayan Mehmet Efendi de, keçisini Ahmet Efendi’nin çaldığını anlatmış. Bu defa da Hoca basmış cezayı Ahmet’e.

Mahkemeyi izleyenler çileden çıkmış:

-Yahu Hoca, böyle şey olur mu? Araştırıp soruşturmadan basıyorsun kararı!

Hoca’nın cevabı:

-Komşular bunda da siz haklısınız!”

Yazar soruyor? “Nasreddin Hoca, tarafsız mı davranmıştı?”

Fıkranın aslında; yargılama kadı mahkemesinde veya Hoca’nın evinde cereyan etmektedir. Keçinin çalınması olayı yoktur. Sadece birbirinden şikâyetçi olan iki kişi vardır. Hoca’ya itiraz eden de karısıdır. “Sen de haklısın hanım (veya) hatun.”, der.

Gazeteci Kanat Akkaya 23 Ocak 2011 tarihli “Nasreddin Hoca Diplomasisi” başlıklı yazısında, İran’la politik ilişkilerimizi değerlendirirken bilinen Nasreddin Hoca fıkralarını biraz değiştirerek güncelleştirme yoluna gitmiş. Üç fikra uyarlamış. İkisini veriyoruz:

“Hoca, bir gün iki kilo uranyum alıp komşuya (İran’a) vermiş:

-Al, şundan santralinde enerji üret; hem sen faydalanırsın hem de ben.

Gün dönmüş, devran dönmüş, Hoca komşunun kapısına dayanmış. Bir de bakmış ki santral yok, arkada füzeler dikili duruyor.

-Uranyum ne oldu, diye sormuş.

-Kedi yedi, demiş komşu.

Oradaki sarman kediyi kuyruğundan tutup havalandırmış Nasreddin Hoca ve şunları söylemiş:

-Uranyumu kedi yediyse niye ışıltamıyor? Santrale verdiysen arkandaki füzeler ne oluyor?”¹⁵

“Hoca bir gün müttefikleriyle kahvede laflıyormuş. Arkadaşı bakmış, birileri elinde bir tepsi uranyumla gidiyor. Müttefik:

-Hoca, bir tepsi uranyum gidiyor, demiş.

Hoca:

-Bana ne, diye cevap vermiş.

Müttefik bu kez:

15 *Hürriyet*, 23 Ocak 2011, Kanat Akkaya köşe yazısı.

-Ama senin komşuya gidiyor, demiş.

Hoca:

-Öyle ise sana ne, demiş.

Müttefik:

-Patlar be, sana nesi mi var, dememiş artık. Eksenini kaydırmış oturmuş...¹⁶

Biraz değiştirilmiş diğer fıkralardan da bazı örnekler verelim:

“Arkadaşları Hoca’ya dert yanmışlar:

-Hocam, senin karın İnternet’te çok sörf yapıyor.

Hoca da:

-Olur mu canım, o kadar sörf yapsaydı bizim siteye de uğrardı, demiş.¹⁷

“Hoca’ya sormuşlar:

-Hocam, dünyanın merkezi neresi?

Hoca demiş ki:

-Google’a girip ‘dünyanın merkezi’ diye arattır!¹⁸

“Hoca’nın bilgisayarına virüs girmiş. Kederli bir şekilde dolaşırken çevresindekiler sormuşlar:

-Hocam, kimi getirelim de baksın bilgisayara?

Hoca cevap vermiş:

-Bilgisayarına Çernobil Virüsü bulaşan birini getirin, benim hâlimden en iyi o anlar.¹⁹

“Hoca’ya sormuşlar:

-Akşehir ne zaman il olacak, diye.

Gözlerini kapayıp biraz düşünmüş ve cevap vermiş:

-Akşehir Gölü’ne çaldığım yoğurt mayası ne zaman tutarsa!²⁰

3. Başka fıkra tiplerine ait fıkraların Nasreddin Hoca’ya uyarlanması

Fıkra denince Türk halkının aklına ilk önce Nasreddin Hoca geldiğinden, başka tiplere ait fıkralar kolaylıkla Nasreddin Hoca’ya mal edilirler. Başka bir deyişle Nasreddin Hoca’ya giydirilirler. Bu konu, ayrıntılı bir şekilde halk bilimci Prof. Dr. Saim Sakaoğlu ve öğrencisi Prof. Dr. Ali Berat Alptekin tarafından incelenmiştir.²¹

16 Atkaya, agk.

17 Özdemir (2009), agm., s. 617.

18 Özdemir (2009), agm., s. 617.

19 Özdemir (2009), agm., s. 618.

20 Tan, Nail (1989), “Günümüzde Yaratılan Nasreddin Hoca Fıkraları”, *I. Milletlerarası Nasreddin Hoca Sempozyumu Bildirileri*, Ankara, s. 339, HAKAD Yayınları: 131, *Derlemeler Makaleler*, Ankara 2007, C 4, s. 34.

21 Sakaoğlu-Alptekin, age., s. 223-239.

Söz konusu incelemeye göre, Hoca'dan önce anlatılan fıkralardan Aisopos, Ebu-Nuvas, Cuha, Karakuş Kadı fıkralarından bazıları ile *Kelile ve Dimne*, *Pançatantra*, *Bin Bir Gece Masalları*, *Mesnevi*, *Marzubanname* kaynaklı bazı fıkralar Hoca'ya mal edildiği gibi sonraki yüzyıllarda bazı deli (meczup), Bektaşî, Karatepeli hatta Temel fıkraları da Hoca'ya yakıştırılmıştır. Yine, Nasreddin Hoca'ya bağlı anlatılan bazı fıkralar da İncili Çavuş, Bekri Mustafa ve başka fikra kahramanlarına giydirilebilmektedir.

Marzubanname'den bir örnek fikra:

“İşittim ki bir gün Nuşirevân temaşa için sahraya çıktı. Gördü bir ihtiyar, teni zayıf, yaşı yetmiş. Ömrü âhiline ermiş. Bir bahçede ağaç diker.

Nuşirevân dedi ki:

-Ey pir, bir ağaç ki şimdi dikersen, yemişini ne vakit yersin?

Derhâl cevap verdi, dedi ki:

-Ey şahım, başkaları dikti, biz yedik ve biz dahi dikelim, başkaları yesin.

Şaha çok hoş geldi. Pirin hazırcevaplılığına şaşa kaldı. Buyurdu, bin altın verdiler. Padişah dedi ki:

-Ey ihtiyar, eğer bu ağacın yemişine yetişersen bana ondan hediye getir, sana yetecek para vereyim.

Pir dedi ki:

-Ey şahım, yemişini yedim (aldığı parayı kastediyor), şimdi vereceğini ver.

Bu söz de şaha hoş geldi. Buyurdu, iki bin altın daha verdiler.”

Nasreddin Hoca'ya yakıştırılan, giydirilen fıkralardan bir bölümü Bektaşî fıkrasıdır. Bir incelememizde²², 21 fikranın Hoca-Bektaşî ortak fıkrası, 16 fikranın birbirinin çeşitlemesi olduğunu göstermiş, 32 Nasreddin Hoca fıkrasının da Bektaşî çeşnisi taşıdığını belirtmiştik. Prof. Dr. Dursun Yıldırım'ın Bektaşî fıkraları konusundaki kitabında yer alan *Tanrı'nın Evi İşte Burası, Biri de Çıkıp Namazı Yese, Mübarek Sünneti de mi Terk Edeyim?* fıkraları bu konuda en iyi örneklerdir. Bir örnek de basınıımızdan verelim. Bakınız Yıldırım'ın kitabının 138. sayfasındaki fikra ramazan ayı girince nasıl Nasreddin Hoca'ya giydirilmiştir?:²³

“Nasreddin Hoca'ya sormuşlar:

-Hocam ramazan bizden memnun gitti mi acaba?

-Memnun olmasa, her sene on gün önceden gelir miydi?”

22 Tan, Nail (1999), “Nasreddin Hoca Fıkraları ile Bektaşî Fıkraları Arasındaki Bağlar”, *I. Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Sempozyumu Bildirileri*, Ankara, s. 305-310, Gazi Üniversitesi Yayını.

23 *Hürriyet*, 4 Eylül 2011, Şükrü Kızılot köşesi.

4. Bilim ve Teknolojideki gelişmeler karşısında yeni Nasreddin Hoca fıkralarının üretilmesi

Zaman akıp gitmekte, bilim ve teknolojide, toplumsal hayatta yeni olay ve gelişmeler yaşanmaktadır. Türkiye’de ve Türk dünyasında yeni Nasreddin Hoca fıkraları yaratılarak bu gelişime hemen ayak uydurulmaktadır. Nasreddin Hoca-Timur fıkraları böyle ortaya çıkmıştır. Bir bildirimizde, bu konuda bir hayli yeni Nasreddin Hoca fıkrasından söz etmiştik.²⁴ Bu makalemizde eski ve yeni üretilmiş birkaç Nasreddin Hoca fıkrasıyla fıkraların sürdürülebilirliğini kanıtlamak istiyoruz.

Yeni gelişmeler karşısında eskiyi unutup yeni beyaz bir sayfa açmak gerektiğini ders olarak veren, Arpaçaylı Âşık Günay Yıldız’dan 18 Eylül 2007 tarihinde Tarsus’ta işitip defterime kaydettiğim fıkra:²⁵

“*Nasreddin Hoca, kumsalda denize taş atıp etrafa yaydığı dalgaları sayıyormuş. Bir ara, saydığı dalgaların sayısını unutuvermiş. Bunun üzerine, denize bir taş daha atıp demiş ki:*

-Giden gitti, gelen dalga bir!”

Zileli Âşık Eminî Düştü’den 24 Şubat 2010 tarihinde dinlediğim şu fıkraya da Dr. Duman’ın *Nasreddin Hoca ve 1555 Fıkrası*²⁶ kitabıyla Pertev Naili Boratav, Erdoğan Tokmakçıoğlu, Abdülbaki Gölpınarlı ve Saim Sakaoğlu’nun Nasreddin Hoca fıkraları kitaplarında rastlamadım. Âşık, bu fıkrayı çevresindeki pek çok insanın hastalanıp ölmesinden dolayı duyduğu üzüntüyü belirtilirken anlattı:²⁷

“*Nasreddin Hoca’ya sormuşlar:*

-Ölüler mi çok, diriler mi?

-Ölüler, demiş Hoca.

-Niçin, diye sormuşlar

Hoca’da cevap hazır:

-Diriler de ölecekler, onun için!”

Diğer yeni fıkra örneklerine göz atalım:

“*Nasreddin Hoca çocuklara:*

-Ne olursa olsun doğruyu söyleyin, korkmayın, diye öğüt verirmiş.

Çocuklardan biri:

24 Tan, Nail (1989), agm., s. 331-341.

25 Tan, Nail (2012), “Yeni Bir Atasözü, Deyim veya Nasreddin Hoca Fıkrası Derlemenin Mutluluğu”, *BAL-TAM Türklük Bilgisi*, S 16, 2012, s. 316.

26 Duman, Mustafa (2008), *Nasreddin Hoca ve 1555 Fıkrası*, İstanbul, 672 s., Heyamola Yayınları.

27 Tan (2012), agm., s. 316.

-Babam, 'Doğru söyleyeni dokuz köyden kovarlar.' diyor ama... deyince Hoca cevabını patlatmış:

-Aldırmayın, demiş. Her zaman bir onuncu köy bulunur."²⁸

"Geçim sıkıntısı içindeki bir adam Hoca'ya yakınmış:

-Geçim sıkıntısı kolay değil, ekmek aslanın ağzında.

Hoca göğüs geçirerek şöyle demiş:

-Ekmek aslanın ağzında değil; insanın, insanın. Aslanın ağzında olsaydı, karın doyurmak bu kadar güç olmazdı."²⁹

"Nasreddin Hoca'ya sormuşlar:

-Amerika ile Rusya arasında ne fark var?

Hoca düşünmeden şu cevabı vermiş:

-İkisinin arasındaki tek fark; Amerika'nın silahlarını az gelişmiş ülkeler üzerinde, Rusya'nın ise kendi vatandaşları üzerinde denemesidir."³⁰

"Nasreddin Hoca'ya:

-Politikacılar halkı aslana, kaplana veya koyuna benzetirler. Sen neye benzetiyorsun? diye sormuşlar.

-Üzülme, demiş Hoca.

-Neden Hocam?

-Çünkü keyif çatmak isteyenler ikisini de ezerler de ondan!"³¹

Yeni fıkralara bir örnek de yurt dışından verelim:³²

"Aşk konusunda aradığını bulamayan bir adam Nasreddin Hoca'ya sormuş:

-Hocam, ben sürekli güzel kadınlara âşık oluyorum ama nedense karşılık bulamıyorum. Bu işin çaresi yok mu?

Hoca, şu cevabı vermiş:

-O zaman, sen de çirkin bir kadına âşık olmayı dene!"

Değerlendirme, Sonuç

Nasreddin Hoca fıkraları, 13. yüzyıldan bu yana hem güncellenerek hem de yeni fıkralarla zenginleşerek günümüze kadar ulaşırken, anlatım alanı da sürekli genişletilmiş, dünya SOKÜM'ü içinde saygın bir yer edinmeyi başarmıştır. Bu başarının altında yatan temel neden, fıkraların kültürel sürdürülebilirlik özelliğinin çok belirgin oluşudur.

28 Tan (1989), agm., s. 340.

29 Tan (1989), agm., s. 339.

30 Meydan, 31 Ocak 1991: Tan (1999), agk., s. 11.

31 Sabah, Çetin Altan köşesi, 15 Eylül 1995; Tan (1999), agk., s. 12.

32 Çobanoğlu, Özkul (1997), "Nasreddin Hoca Fıkralarının Başka Kültürlere Göçü Bağlamında Bir Örnek Olay Üzerine Tespitler", *Nasreddin Hoca Sempozyumu Bildirileri*, Ankara, s. 13, HAGEM Yayınları: 258.

Hâlen en geniş Nasreddin Hoca fıkra kitabı durumundaki Dr. Mustafa Duman'ın *Nasreddin Hoca ve 1555 Fıkrası*'nin yayımlandığı 2008 yılından bu yana her yıl ortalama 50-100 yeni fıkra veya fıkra çeşitlemesinin üretildiğini rahatlıkla söyleyebiliriz.

Nasreddin Hoca fıkraları, sanal kültürel ortamın da gözde bir kültür değeridir. Sanal ortamda Nasreddin Hoca fıkralarının nasıl değerlendirildiği, giriş bölümünde belirtildiği gibi Prof. Dr. Nebi Özdemir tarafından ayrıntılı bir biçimde incelenmiştir.³³ Bu incelemeye göre; Nisan 2008'de sanal âlemde Nasreddin Hoca anahtar kelimesiyle Google'da yapılan taramada 1.970.000 veriye rastlanmıştır.³⁴ Bunlar içinde; *hackleyen*, disketi bardak altlığı olarak kullanan, MSN'de gevezelik eden, sörf yapan Nasreddin Hoca'yı anlatan yeni fıkralar vardır. Görsel medyanın Nasreddin Hocası Kadir Çöpdemir gibi sanatçılarla "Mizah aklın zekâtıdır." diyen tıp profesörleri gibi çağdaş Nasreddin Hocalar/çömezler ortaya çıkmaktadır. Kendisi bir kültürel ekonomik alan/bağlam ve ürün olan İnternet'in N. Hoca gibi farklı kültürel ortamlarda yaratılan kahraman ve unsurlardan yararlanması doğaldır.³⁵ Yine Dr. Özdemir'in tespitine göre; sanal âlemde şu müstakil N. Hoca siteleri bulunmaktadır: www.nasreddinhoca.org; www.hocanasreddin.com; www.nasreddin-hoca.com; www.nasreddinhocafikralari.com.³⁶

Sözlü ve yazılı anlatımın her alanında, Nasreddin Hoca fıkraları iletişim sorunlarını kısa sürede çözen mucizevi bir güce sahiptir. Bu sayede, fıkralar eğitimin her kademesinde değerlendirilmekte, öğretmenlerin çok sık başvurdukları bir kaynak olmaktadır.

Diğer yandan, Nasreddin Hoca fıkralarından kaynaklanan, Türkçeyi zenginleştiren atasözü ve deyimler, sekiz yüz yıldan bu yana Türk dünyasında bol bol kullanılmakta, her kullanışta da Nasreddin Hoca anılmaktadır. Hoca'nın dilimize armağanı bazı atasözü, deyim ve kalıplaşmış diğer sözlerin bir kısmını hatırlayalım:

a. Atasözleri: Parayı veren düdüğü çalar. Allah dağına göre kış verir. El elin eşeğini türkü çağırarak arar. Dağ yürümezse abdal yürür. Damdan düşenin hâlini, damdan düşen bilir. Ayağını sıcak tut, başını serin/Gönlünü ferah tut, düşünme derin.

b. Deyimler: Bindiği dalı kesmek. İpe un sermek. Mavi boncuk dağıtmak. Fincancı katırlarını ürkütmemek. Sermayeyi kediye yüklemek. İş sağlama bağlamak. Koyduğu yerde otlamak. Dostlar alışverişte görsün. Kahve döğücünün hık deycisi. Ye kürküm ye. Ölme eşeğim ölme. Tavşanın suyunun suyu.

33 Özdemir (2008, 2009), agm.

34 Özdemir (2009), agm., s. 603.

35 Özdemir (2008), agm., s. 13.

36 Özdemir (2009), agm., s. 604.

c. Günlük konumalarımıza girmiş Nasreddin Hoca vecizeleri: Ya tutarsa? Sen de haklısın! Bilenler bilmeyenlere anlatsın. Biraz da biz lelim. Ben senin gençliğini de bilirim. Tarifesi bendedir. Çiftçi padiahtan büyüktür. Umut Őu dağın ardında.

Nasreddin Hoca fıkraları; sinemacı, radyo-TV programcısı, karikatürcü ve reklamcıların sık sık başvurdukları bir tükenmez kaynak olma durumuyla da sürdürülebilirlik özelliğine sahiptir. Bu konu, ayrı bir makalede ele alınacaktır.

Nasreddin Hoca gibi İncili avuş, Bektaşî, Bekri Mustafa, Karakuş Kadı ve Karadenizli/Temel gibi genel halk fıkra tiplerine bağlı anlatmalar da SOKÜM ürünleridir, sürdürülebilirlik özelliğine sahiptir. Nasreddin Hoca fıkralarından sonra UNESCO SOKÜM Uzmanlar Kurulunun bu değerlerimize de sahip çıkacaklarına inanıyoruz.

Nasreddin Hoca fıkraları, yeryüzünde insanlar yaşadığı sürece güncellenerek, çoğalarak sürdürülebilir bir SOKÜM hazinesi olarak sonsuza kadar yaşayacaktır.